

Radio door een draadje

De voorloper van de kabel

In de jaren '50 van de vorige eeuw speelde, voor de komst van de televisie als massamedium, de radio een centrale rol als verspreider van nieuws, kunst en cultuur. In die naoorlogse jaren was vooral de Draadomroep een wijd verbreid verschijnsel. Hele steden waren voorzien van de Radiodistributie (zoals het aanvankelijk heette), waarbij een simpele kabel met een loden mantel langs alle huizen gespijkerd was. In kleine, gietijzeren kastjes konden aansluitingen en afsplitsingen gemaakt worden. In oudere woonwijken kunnen hier en daar nog resten van dit kabelnet tegen de muren aangetroffen worden. Het was een vroege voorvader van het huidige kabelsysteem.

De abonnee van de Draadomroep kreeg in de huiskamer een simpele luidspreker in een kastje, dat met een snoertje verbonden was aan een forse keuzeknop. Dat fors slaat dan op de knop en minder op de keuze, want de ontvangst kon worden afgestemd op slechts drie of vier radioprogramma's. Allereerst waren dat de twee Hilversumse zenders (radio 3, 4 en 5 moesten nog komen), aangevuld met een keuze uit diverse buitenlandse stations (vaak de BRT en de BBC) of een regionale omroep. Zo kon een abonnee voor een klein bedrag per maand alle belangrijke radio-uitzendingen volgen zonder daarvoor zelf een duur radio-toestel aan te hoeven schaffen.

Via een draadje

De geschiedenis van de Draadomroep gaat echter aanzienlijk verder terug dan de jaren vijftig. Het doorgeven van woord en geluid met behulp van elektrische signalen gebeurde al voordat Marconi zijn experimenten deed met het uitzenden ervan. In 1882 was er in Parijs een internationale elektriciteitstentoonstelling, waar de Hongaar Theodore Puskas zijn 'telefonisch nieuwsblad' demonstreerde. Daarbij werd het nieuws voorgelezen voor een microfoon en daarna via een kabel doorgegeven aan de abonnees die het dan met een koptelefoon konden beluisteren. Na terugkomst in Boedapest begon de uitvinder daadwerkelijk met de uitvoering van zijn plannen, wat blijkbaar in een behoefte voorzag. Zijn klantenkring breidde zich gigantisch snel uit. Volgens overlevering had Puskas rond 1900 niet minder dan 6.400 abonnees op zijn dagelijkse nieuwsservice.

Ook in Engeland waren experimenten op dit gebied gaande. In 1892 was er in het Crystal Palace te Londen de 'British Electronical Exhibition', waarvoor vanuit verschillende plaatsen in heel Zuid-Engeland concerten werden doorgege-

EGBERT PELGRIM

Een forse keuzeknop. Programmakiezer uit ca. 1933, met de mogelijkheid tot doorgifte van vier verschillende programma's, zoals dat ook bij de Hilversumse gemeentelijke radiodistributie het geval was.

ven die de bezoekers van de tentoonstelling dan konden beluisteren. Twee jaar later was het de Electrophone Company die wel brood zag in de distributie van signalen en vanaf 1894 fragmenten van muziekkuitvoeringen, gesproken woord en kerkdiensten begon door te geven via de draad.

Nederland zou Nederland niet zijn als dat laatste aspect, het doorgeven van kerkdiensten, hier niet de aandacht trok. Al in 1915 werd voor de allereerste keer in Nederland het geluid van een kerkdienst overgebracht naar iemand die niet bij de dienst aanwezig kon zijn. Een trouwe bezoeker van een van de vele kerken in het zeer gelovige Bunschoten, mejuffrouw Van der Kalk, was door gezondheidsproblemen niet langer in staat de kerk te bezoeken. Een oplossing werd gevonden door een draadverbinding te leggen tussen de kerk en het huisje van Van der Kalk. Hierbij werd gebruik gemaakt van het telefoonnet, zodat men ook wel spreekt van de 'kerktelefoon'. Het idee werd al snel overgenomen door andere kerken en in 1930 waren er rond de 300 kerken die op die manier aan zieke gelovigen de boodschap verkondigden.

Radio!

Al deze ontwikkelingen vonden plaats ver voordat er sprake was van radio-uitzendingen zoals wij die nu kennen. Uitzonden werd er al wel, maar dan in morsesen en hoofdzakelijk ten behoeve van communicatie tussen schepen en de vaste wal. Ten tijde van de Eerste Wereldoorlog kwamen daar de uitzendingen van het weerbericht bij, ook weer in morse. In ieder geval was het niet iets waar je voor thuis bleef. Dat veranderde toen in 1919 de heer Idzerda in Den Haag begon met uitzendingen van gesproken woord en muziek, en wel ter verpozing, lering ende vermaak. Let wel: dit alles, in tegenstelling tot de eerder gemelde draadnetten, geheel draadloos overgebracht! Een nieuw maatschappelijk verschijnsel in Nederland, waar Willem Vogt (oprichter van de eerste Hilversumse zender) de term 'omroep' voor bedacht. Al snel werd de radio razend populair, niet in de laatste plaats omdat het in het verzuilde Nederland de verschillende geloofsrichtingen de mogelijkheid bood, hun eigen exegetische landelijk te verspreiden. Aan de ontvangstkant bood het de mogelijkheid ook uitzendingen van andersdenkenden te beluisteren, zonder dat de dominee of meneer pastoor daar iets aan konden doen. Uiteraard werd daar vanaf de kansel met donderpreken tegen gewaarschuwd, maar op den duur zou de radio toch bijdragen aan een vrijere meningsvorming in Nederland.

De 'Draadlooze', maar dan via een draad

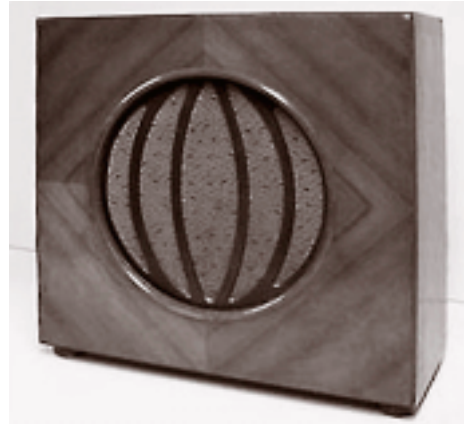
In de beginjaren van de omroep waren radiotoestellen – zeker voor de gewone man – zo goed als onbetaalbaar. Rond 1925 kostte het goedkoopste toestel van Philips rond de f250,-, een voor die tijd gigantisch bedrag. Voor een gemiddelde arbeider toen al gauw meer dan een jaarloon. Zelf een radio bouwen is dan een oplossing, maar als je er weinig verstand van hebt al snel een onderneming met een hoogst twijfelachtige uitkomst. De gemiddelde zelfbouwer was dan ook

aanvankelijk meestal een HBS-leerling met rijke ouders en veel zakgeld. Enige jaren na de komst van de radio-omroep zouden het de omroepverenigingen zélf zijn die het zelf bouwen van een radio bevorderden door de verkoop van bouwpakketten met alle benodigde onderdelen van voldoende kwaliteit en met (niet onbelangrijk) een duidelijke handleiding.

Door de hoge kosten waren er ook al snel particulieren die al een radio hadden en hun burens via een draad en een eenvoudig luidsprekerboxje lieten meegenieten. De toen 17-jarige HBS-er Adriaan Bauling in Koog aan de Zaan kwam als eerste op het idee een dergelijke distributie van radioprogramma's te gaan exploiteren. Deze scholier experimenteerde al sinds 1921 met radio's, bouwde en verbeterde ze. Op een gegeven moment installeerde hij luidsprekers bij enkele burens om daarvoor een kleine bijdrage te kunnen vragen om zo zijn dure hobby te kunnen bekostigen. In 1924 spreidde hij zijn vleugels uit en richtte hij de Eerste Nederlandsche Radio Centrale op. Vier jaar later had hij de HBS niet afgemaakt maar was wel directeur van zes radiocentrales en had hij in totaal 3500 abonnees.

Door de hoge investeringskosten van een eigen radio rezen al snel dit soort radiocentrales als paddestoelen uit de grond. Aanvankelijk kleinschalig werden deze netten al snel uitgebreid en zo konden tegen een kleine vergoeding op den duur hele wijken meeluisteren. Het fenomeen werd zo populair dat in 1927 het Ministerie van Waterstaat de wildgroei aan banden legde door een 'regeling aanleg distributienetten' uit te vaardigen. En in 1928, nog geen vier jaar na de aanleg van het eerste net in Koog aan de Zaan, werd de Bond van Exploitanten van Radiocentrales (BERC) opgericht en kon men al spreken van een bedrijfstak. In 1932 waren er ca. 600 centrales, in 1938 817. Het aantal aangesloten groeide van 1500 in 1926 tot 414.000 in 1940. In 1931 werd er, op instigatie van de BERC door de PTT een landelijk distributienet opgezet, waarop vanaf 1932 het programma direct vanuit de Hilversumse studio's naar de verschillende radiocentrales getransporteerd werd. Hierdoor konden de aangesloten centrales een storingsvrije doorgifte garanderen.

Hoewel sommige gemeenten de radiodistributie in eigen hand namen, bleef het verschijnsel toch hoofdzakelijk een zaak van particuliere ondernemingen; in 1940 waren er 750 particuliere centrales op 40 gemeentelijke en twee centrales in beheer bij de NOZEMA.

Een eenvoudig boxje voor bij de burens. Radiodistributieluidspreker, eind jaren '20.

Een aparte volumeregelaar was in de begintijd van de radiodistributie als optie leverbaar. Later, in de tijd van de PTT, was de volumeknop standaard ingebouwd in de programmakiezer.

De komst van de radiodistributie betekende dat hele wijken bekabeld en aangesloten moesten worden: een grootschalige logistieke operatie, zoals deze foto uit Groningen (1928) toont. (Coll. Museum voor Communicatie, Den Haag)

Een radiocentrale in Hilversum

Radiocentrales waren rond 1925 een 'hot item' en ook het gemeentebestuur van Hilversum kreeg, op 15 december 1926, een verzoek op de deurmat om een vergunning tot aanleg van zo'n centrale. Johannes B.A.M. Kösters wilde graag een radiocentrale in Hilversum gaan exploiteren. Het college van B&W, niet erg op de hoogte van dergelijke nieuwigheden, vroeg de commissaris van politie uit te zoeken, wat hier aan de hand was. Deze rapporteerde twee weken later dat Kösters in Alkmaar werd

geboren op 8 september 1901, maar vele jaren in Hilversum had gewoond. Hij was hier opgeleid tot elektricien en was in de loop van 1926 naar Alkmaar verhuisd, waar hij een kleine radiocentrale had opgezet met ca. 115 aansluitingen. Hij wilde een soortgelijk net in Hilversum opzetten met een radio in de woonkamer en aansluitingen naar de abonnees. De aansluitkosten zouden f9,50 per perceel gaan bedragen, het abonnement f0,50 per week. De vergunning voor de exploitatie moest worden afgegeven door de Minister van Waterstaat, maar voor het aanleggen van draden op, boven of onder de openbare weg was een ontheffing op de Algemene Politie Verordening nodig, en die ontheffing moest het gemeentebestuur verlenen. Kösters had aangegeven dat de draden van het net minimaal acht meter boven de grond zouden komen te hangen en andere draden alleen haaks zouden kruisen. Dat laatste was van belang want ook de telefoonleidingen en – bovendien gevaarlijker, want sterkstroom – de leidingen van het elektriciteitsbedrijf liepen in die tijd nog bovengronds. Contact tussen de draadomroepdraden en de sterkstroomdraden zou op zijn best een leuke rookwolk uit vele luidsprekerkastjes opleveren, maar ook het gevaar van elektrocutie van de draadomroepgebruikers was niet denkbeeldig.

In de loop van 1927 ontving het college nog meer vergunningaanvragen en wachtte dus maar even af hoe de situatie zich zou ontwikkelen. In oktober 1927 had de commissaris het een en ander verder uitgezocht. Zo had hij inlichtingen ingewonnen bij directeur Dubois van de NSF, die hem vertelde dat het goed mogelijk was heel Hilversum met een centrale te bedienen, mits goed aangelegd door een technisch voldoende onderlegd persoon, met voldoende kapitaal. Kösters' centrale in Alkmaar bleek inmiddels goed te voldoen en was technisch prima. Er was echter wel twijfel of Kösters voldoende kapitaalkrachtig was voor de onderneming. Ook de toenmalige directeur van de PTT berichtte het college dat Kösters op technisch gebied zijn mannetje stond, maar suggereerde dat hij voor het startkapitaal met anderen zou samenwerken.

Samenwerking

Eind november bleven er nog vier gegadigden voor de aanleg van een radiodistributienet over: naast de eerste vergunningverzoeker Kösters waren dat technisch bureau J.J. Fris uit Amsterdam, handelonderneming C.A.T. Waldthausen uit Amsterdam en de Eerste Nederlandsche Radio Centrale in Koog aan de Zaan (van de eerdergenoemde Bauling). De vier aspiranten kwamen bij de commissaris bij elkaar en bleken onmiddellijk bereid een combinatie te vormen en gezamenlijk een distributienet aan te leggen. De drie eersten wilden echter een bovengronds net, terwijl Bauling alleen een ondergronds net verantwoord achtte. In de minderheid zijnde, haakte Bauling dus af.

De volgende dag stuurden Kösters, Fris en Waldthausen een voorstel naar het college om een gezamenlijke NV te vormen die een radiodistributienet in Hilversum zou aanleggen en exploiteren. Over dit bovengrondse net zou niet alleen de Hilversumse zender worden doorgegeven, maar ook het sinds enige maanden uitgezonden Huizer programma (de nieuwe zender van de KRO en NCRV stond vanaf eind oktober van dat jaar in Huizen, later genoemd: Hilversum 2). De aansluitkosten zouden f16 per perceel gaan bedragen, het abonnement f2 per maand. Er zouden twee subnetten komen (in het Bloemenkwartier en Over 't Spoor) met elk een eigen ontvangststation, maar die zouden met elkaar verbonden worden door een leiding over de voetbrug bij de grote spoorbomen. In maart 1928 verleende B&W inderdaad de vergunning, maar bedong wel precariorechten; voor elke paal op openbaar terrein om de draden aan op te hangen moest de NV jaarlijks een bedrag betalen. De daadwerkelijke oprichting van de NV Hilversumsche Radio-Centrale, met aandeelhouders Fris, Kösters en Waldthausen, liet echter nog enige tijd op zich wachten en was pas medio 1928 een feit. Vermoedelijk zijn er moeizame besprekingen geweest over wie de leiding in handen moest hebben. Uiteindelijk vaardigden Fris en Waldthausen de 22-jarige Pieter Zuurendonk als directielid af. Timmerman Zuurendonk had zich in 1916 in Hilversum gevestigd aan de Egelantierstraat 69 en kwam uit Amsterdam. Waarschijnlijk had hij uit zijn Amsterdamse tijd connecties met Fris of Waldthausen overgehouden. Zuurendonk zou algemeen bedrijfsleider worden en Kösters technisch bedrijfsleider (voor resp. f74 en f46 per week, en dat geeft te denken). Zuurendonk had thuis de ontvanger voor het Bloemenkwartier staan en Kösters (die vanuit Alkmaar inmiddels terug was in Hilversum en Kleine Drift 96 had betrokken) die voor Over 't Spoor.

Bezwaren

Al in januari 1928 stuurde pater Perquin namens de KRO een brief aan het college. Omdat de vergunning binnenkort verleend zou gaan worden, drukte de pater het college op het hart dat toch uitsluitend te doen aan een katholiek persoon of

De radiodistributiecentrales rezen als paddestoelen uit de grond, maar waren technisch beslist niet amateuristisch. Deze centrale in Uithuizen, eind jaren '20, lijkt te voldoen aan de hoogste toenmalige 'state of the art'.

A.L. Bauling, de eerste radiocentralehouder in Nederland. Na de oorlog begon hij een vliegtuigfabriek in Deventer, waar hij zweefvliegtuigen (Grunau Baby's) bouwde. Bauling behaalde zijn zweefvliegbrevet in 1936 en was mede-oprichter van vliegveld Teuge.

De (voor die tijd) goede geluidskwaliteit en storingsvrije ontvangst is altijd een pluspunt geweest voor de radiodistributie. Of zoals een reclame uit 1937 vermeldde: "Geen geknetter, geen gekraak. Alleen muziek, alleen maar spraak."

(Coll. Museum voor Communicatie, Den Haag)

een katholieke firma. Ook moest het college er vooral op toezien dat ook het tweede programma uit Huizen werd doorgegeven. De goede pater wees op het afschrikwekkende voorbeeld van Zaandam, waar een distributeur zat [bedoeld werd uiteraard Bauling] met 24.000 aansluitingen waaronder 8.000 katholieken, die nooit een katholiek programma kregen te horen 'omdat de man een socialist is'. Ook vond de pater dat er per gemeente een commissie moest komen die zoveel mogelijk de doorgifte van 'alle verderfelijke programma's' [dus het eerste programma] moest voorkomen. Helaas heb ik nergens in de archieven het antwoord kunnen terugvinden dat het gemeentebestuur de pater stuurde. Vermeld dient overigens te worden dat het Zaanse net toen al verouderd was en Bauling daardoor niet eens de mogelijkheid had het tweede programma door te geven.

Ook de Nederlandsche Seintoestellen stuurde een azijnige brief aan het gemeentebestuur. De directie was nijdig omdat de vergunning werd verleend aan een combinatie van

buiten de gemeente. Ze hadden zelf ook wel een vergunning willen aanvragen! Hier is het antwoord van het college van B&W wel bewaard gebleven. Dat antwoordde dat er nergens een voorschrift was om bij alles de firma NSF te raadplegen. Bovendien was al in een vroeg stadium NSF-directeur Dubois door de commissaris geraadpleegd, dus hij wist ervan en had ook gewoon een vergunning kunnen aanvragen. Het is daarenbuiten niet de taak van de gemeente om de NSF op zulks te wijzen. Tot slot wees het college de NSF er fijntjes op dat Kösters tot voor enkele jaren gewoon ingezetene van Hilversum was. Zuurendonk was in ieder geval al langer in de gemeente gevestigd dan de NSF.

In november 1928 bleek de raadscommissie Openbare Werken ernstige bezwaren te hebben tegen de aanleg van (opnieuw) een bovengronds net. Ze vonden dat het al met al een hele wirwar werd. Wat hen des te meer stak was, dat er op dat moment al vergaande plannen waren het bovengrondse elektriciteitsnet van de eigen Gemeentelijke Lichtbedrijven zoveel mogelijk om te vormen naar een ondergronds net. Maar ja, de vergunning was al verleend, de NV inmiddels opgericht en al druk bezig met het aanleggen van het distributienet. De commissie kon er dus nog weinig tegenin brengen.

Overname door de gemeente

In de loop van 1929, de Hilversumsche Radio-Centrale was toen al hard op weg naar 1600 aansluitingen, ontdekte het college dat hun besluit tot de aanleg van een bovengronds net nogal politiek gevoelig lag. De raadscommissie Openbare Werken bleef bij haar bezwaren en in de raadsvergadering van november 1929 bleek dat de raad liever ondergrondse leidingen had gezien en dat zij de beslissing van het college 'betreurde', wat nog net geen motie van wantrouwen was.

De raad suggereerde bovendien om eens te kijken naar de mogelijkheid van gemeentelijke distributie.

Bauling blijkt achteraf gelijk te hebben gehad met zijn ideeën over een ondergronds net. De Gemeentelijke Lichtbedrijven (de elektriciteitspoot van het latere GEB), als ook de Rijkstelefoon (de latere PTT) waren op dat moment al druk bezig zoveel mogelijk bovengrondse leidingen op te ruimen en te vervangen door ondergrondse. Het college besloot dus de directeur van de Lichtbedrijven, Ir. J. Later, eens te laten onderzoeken wat de mogelijkheden waren om zelf de radiodistributie te gaan doen, en, hangende het onderzoek en eventuele latere besluitvorming, de Hilversumsche Radio-Centrale te verbieden hun net nog verder uit te breiden.

Ir. Later, een verklaard voorstander van ondergrondse leidingen, meldde dus binnen een week dat het bovengrondse net van de NV slecht was aangelegd: geen bliksembeveiliging, slechte isolatie, lelijk en gevaarlijk. Het diende dus zo snel mogelijk te worden vervangen door een ondergronds net. Radiodistributie leek echter op zich een gouden toekomst tegemoet te gaan (hij schatte de jaarwinst van de NV op ca f20.000) en hij vond het wel een goed idee om de distributie door de gemeente te laten doen, de NV uit te kopen en zelf een nieuw net aan te leggen. Dat zou dan bovendien met weinig extra kosten uitgebreid kunnen worden met politie- en brandmelders.

In de loop van 1930 kreeg de Hilversumsche Radio-Centrale steeds meer problemen met het verbod tot het uitbreiden van het net. Daartegen hadden ze uiteraard al direct, maar zonder succes bezwaar aangetekend. Hilversum groeide echter in die tijd zeer snel en nieuwe woonwijken (tussen de Jan van der Heijdenstraat en de Kamerlingh Onnesweg) kregen nieuwe bewoners die ook aangesloten wilden worden op de draadomroep. Hetgeen dus nu uitgesloten was.

De NV wilde wel meewerken aan een verkoop van het bedrijf aan de gemeente, maar vroeg er een zeer hoge prijs voor. Ze stonden sterk want zij hadden de originele ministeriële vergunning in hun bezit. De drie aandeelhouders wilden voor het bedrijf f3.000 in een keer en vijf jaar lang een winstdeling van f15.000. Daarnaast moest het huidige personeel (administrateur Emous, en de monteurs Muller, De Jong, Brakelé en Huizenga) door de gemeente overgenomen worden. Voor beide directeuren kon echter geen passende werkkring gevonden worden. Voor Kösters was dit niet erg; hij deelde als mede-aandeelhouder in de opbrengst. Voor Zuurendonk kon een plaats worden gevonden als incasseerder/meteropnemer bij de Lichtbedrijven (echter uiteraard niet tegen zijn huidige directeurssalaris).

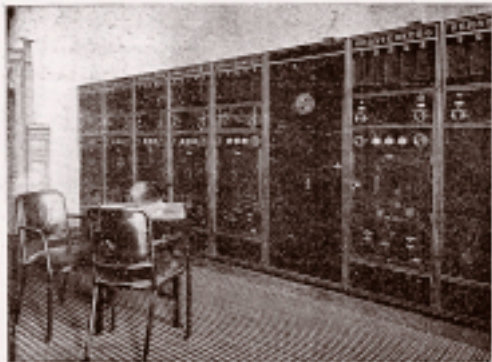
Voor wat betreft de apparatuur: die was geleverd door Philips Eindhoven en van heel behoorlijke kwaliteit. De ontvangers en versterkers (in de Egelantierstraat 69 en Kleine Drift 96) waren dagelijks zonder problemen in gebruik tussen 8.00 uur en middernacht. Zij konden hergebruikt worden in een nieuw in te richten

Emaïlle reclamebord uit de jaren dertig. Een ontwerp van Jos van Woerkom (1902-1992) in opdracht van een aantal particuliere radiocentrales. Gefabriceerd door de NV Nederlandsche Emaïllfabriek Langcat te Bussum. (Coll. Museum voor Communicatie, Den Haag)

GEMEENTELIJKE RADIO-CENTRALE HILVERSUM

KANTOOR KLEINE DRIFT 124, - TELEFOON 5445.

Een abonnement op de Radio-Centrale betekent ongestoord genieten van de uitstekend verzorgde doorgifte der programma's.

GEEN LUCHTSTORINGEN

GEEN DEFECTE LAMPEN

GEEN STROOMVERBRUIK

Abonnementprijs slechts f 1,50 per maand.

Zonder eenige verplichting wordt op verzoek aanvraagformulier toegezonden.

Een advertentie voor de gemeentelijke radiocentrale uit het Adresboek voor Hilversum 1938. Ook hier weer de nadruk op: geen storingen, geen gedoe en weinig kosten. Betekent met een d was overigens ook toen al fout. (Coll. SAGV)

abonnees gestaag toe tot 6746 in april 1940. Na de Duitse inval daalde dat aantal met ca. 1000 stuks; overigens een landelijk verschijnsel.

Voor de aanleg van het kabelnet was er in de jaren 1935-1938 een aantal, meestal van de ambachtsschool afkomstige jongelui aangenomen, zodat bij het uitbreken van de oorlog ongeveer 25 personeelsleden bij de radiodistributie betrokken waren. Begin 1940 was het kabelnet zo goed als voltooid. Er was toen bijna 100 kilometer lood- en grondkabel in verwerkt. Het lag dus voor de hand dat het meeste voor de aanleg benodigde personeel in de loop van dat jaar ontslagen zou worden. Eén van de eerste maatregelen die de Duitse bezetter echter nam, was de invoering van een algemeen ontslagverbod. Ook de gemeente mocht dus niemand meer ontslaan. Men heeft toen geprobeerd om op allerlei manieren de mensen aan de slag te houden.

Rijksbeheer

Eind 1940 besloot de Duitse bezetter om per 1 januari 1941 alle Nederlandse radiodistributiebedrijven te 'naasten' en onder de naam 'Rijksradiodistributie' over te laten gaan naar de PTT. In Hilversum bleef de exploitatie nog tot begin 1944 bij de Gemeentelijke Lichtbedrijven (later het GEB) – voor rekening van het Staatsbedrijf. Naast de bestaande telefoondistricten werden 'radiocentraledistricten' ingesteld. Noord-Holland, dus ook Hilversum, werd onderdeel van het radiodistrict Utrecht. Het bij de distributiebedrijven werkzame personeel werd na een

centrale op het terrein van de gasfabriek aan de Kleine Drift en van daaruit de hele gemeente bedienen. Daarvoor zou een geheel nieuw ondergronds net aangelegd moeten worden, met de mogelijkheid tot doorgifte van 4 of 5 programma's, plus de politie- en brandmelders, plus een openbaar elektrisch klokkenet. De gemeentelijke tarieven zouden echter gelijk blijven aan die der NV.

Op 11 november 1930 ging de gemeenteraad akkoord met dit voorstel, waarna Gedeputeerde Staten van Noord-Holland op 1 april 1931 akkoord ging (ondanks diverse protesten, o.a. van de plaatselijke radiohandelaren), waarop de overname van het bedrijf door de gemeente per 1 mei 1931 een feit werd.

Gemeentelijk beheer

De modernisering van het radiodistributienet breidde niet alleen de technische mogelijkheden sterk uit, maar verschaftte ook veel mensen (crisistijd!) voor een reeks van jaren werk; zo'n twintig medewerkers konden aan de slag. Door de verbeterde geluidskwaliteit en het aanbod van meer zenders nam het aantal

overgangperiode in de loop van 1942 bij de PTT aangesteld. Directeur werd de heer Polderman, oud-centraalhouder van de gemeente Zierikzee. Al in de overgangperiode werden de in Hilversum overtollige medewerkers uitgezonden en in een groot gebied tewerkgesteld, bijvoorbeeld Purmerend en de Zaanstreek, maar uiteraard ook in het Gooi en de Vechtstreek. Deze activiteiten hebben zich ook na de oorlog tot in de jaren '50 voortgezet.

Vele abonnees keerden zich in de eerste jaren van de oorlog af van de radiodistributie. Zij hadden geen vertrouwen in een communicatiemiddel dat volledig in de greep was van de bezetter. De toenmalige burgemeester baron De Wijckerslooth had daarvan al een proeve van bekwaamheid afgelegd door in mei 1940 de Hilversumse bevolking via de draadomroep op te roepen om vooral met de Duitsers samen te werken. Per 1 januari 1941 werd de luisterbijdrage bovendien ook verplicht voor de distributieluisteraars, waardoor de prijs ruim tien procent hoger werd. Na zeven uur 's avonds moesten de Hilversumse zenders hun uitzendingen beëindigen. De radiocentrales mochten dan nog drie uur lang een geselecteerd grammofonplatenprogramma uitzenden. Een weinig aantrekkelijk product en midden 1942 was het aantal abonnees gehalveerd. In de tweede helft van 1942 begon er echter een nieuwe bloeiperiode, die samenhang met de geleidelijke uitbreiding van de 'Sperrzeit' (de uren waarop niemand zonder vergunning buiten mocht zijn) en de vordering van radiotoestellen vanaf mei 1943.

Na de oorlog

Na de oorlog werd besloten dat de vooroorlogse exploitanten het beheer weer terug zouden moeten krijgen, maar dit is nooit gebeurd. Aanvankelijk werd de PTT voorlopig opgedragen de netten 'als een goed huisvader' te beheren en in 1953 werd de radiodistributie bij wet definitief aan de PTT toegewezen, niet in de laatste plaats omdat de PTT sinds de oorlog bijna vijftig miljoen had gestoken in renovatie. De naam werd toen ook officieel veranderd in Draadomroep; de term 'distributie' deed teveel aan de oorlogsjaren denken.

Aan het eind van de jaren '50 begon echter de teloorgang van de draadomroep. De radiotoestellen werden door massaproductie steeds goedkoper en door de stijgende lonen steeds makkelijker bereikbaar voor 'de gewone man'. Een eigen radio biedt natuurlijk een veel grotere keuze aan programma's en bovendien verbeterde de ontvangstkwaliteit steeds verder door bijvoorbeeld de invoering van het FM-zendernet. De overstap naar een eigen radio werd toen wel erg aantrekkelijk.

Daarnaast werd in de loop van de jaren zestig de televisie een grote concurrent van de radio als geheel. Al in 1958 werden er in Den Haag proeven gedaan om televisieprogramma's via het bestaande

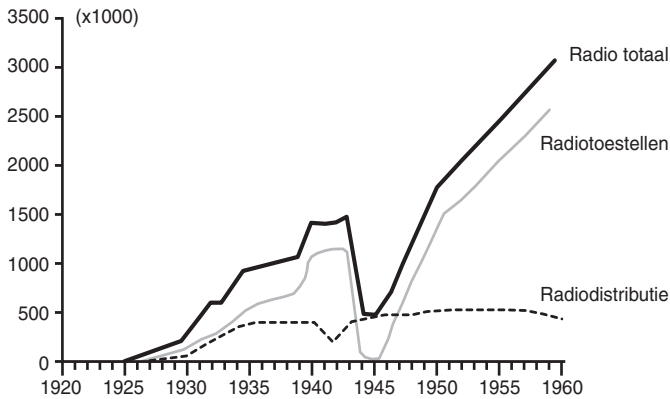
Programmakieler en luidspreker van het PTT-type, beeldbepalend voor de draadomroep van na de oorlog. Onder: Philips ontwikkelde ook na de oorlog nieuwe draadomroepcentrales.

PHILIPS
Eenheidsrekken - systeem

Mit die systeme is het mogelijk een radioapparaat op een zeer compacte wijze te bouwen en te bedienen. Een groot aantal eenheidsrekken van apparaten en onderdelen kan worden aangesloten, terwijl de afmeting en de vormgeving van het apparaat niet anders zijn dan van een gewone radio. Het is mogelijk om een apparaat te bouwen dat een speciale functie heeft, zoals het gebruik van een speciale Philips-ontvanger van eenheidsrekken.

Directie, ingezien op advies gefabriceerd en onder welke verplichting.

N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN
EINDHOVEN

Landelijke aantallen radio-toestellen en aansluitingen op de radiodistributie. De toename van het bezit van een eigen radio vanaf 1938 zal ongetwijfeld hebben samenhangen met de toegenomen internationale spanningen. Het eigen-radiobezit werd door de Duitse maatregelen in 1943 tot nagenoeg nul gereduceerd. Duidelijk is ook de halvering van de draadomroep tussen 1940 en medio 1942.

hier echter omgekeerd aan die van de draadomroep: de kabel werd opgezet door de gemeente (middels het GEB, later het REGEV) en vervolgens geprivatiseerd (UPC). Tegenwoordig levert de kabel ook andere diensten zoals de doorgifte van betaal-TV, digitale informatie en telefoon. Maar naar het zich laat aanzien heeft ook de kabel z'n langste tijd gehad en zal binnen een aantal jaren alle informatie (radio, TV, internet, telefoon en wat we met z'n allen nog verder bedenken) digitaal via de gewone telefoonkabel tot ons komen. Zijn we toch weer terug bij de PTT.

Bronnen

Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek:

- adresboeken
- archief gemeentebestuur Hilversum, inv.nr. 2726, radiodistributie
- archief Gemeentelijk Energie Bedrijf, Jaarverslagen Gemeentelijke Lichtbedrijven v.a. 1931.
- secretarieearchief 1851-1939, inv.nr. 1.817.6 II (radiodistributie 1926-1938)

Huib Bronkhorst, Bakelieten geluidsregelaar, website www.verhalenvanvroeger.nl
 Henk Jurgens, 'BERC, De Bond van Exploitanten van Radio Centrales 1928-1934', in: *Aether* 16, juli 1990, p. 7.

Henk Jurgens, 'BERC, De Bond van Exploitanten van Radio Centrales 1934-1941', in: *Aether* 17, oktober 1990, p. 11.

Hans Knot, Radio door een draadje. De draadomroep in voor- en tegenspoed. www.icce.rug.nl/_soundscapes/VOLUME03/Radio_door_een_draadje.html

Arjan Muil, Radiodistributie, website <http://home.luna.nl/~arjan-muil/radio/nederlands/radio-distributie.html>

NN, 'De naasting van de radiodistributie', in: *Aether* 28, juli 1993, p. 37.

NN, 'De geboorte van de Haagse Telefoonradio', in: *Aether* 46, januari 1998, p. 12.

PTT-museum, Radiodistributie en draadomroep, website www.ptt-museum.nl/collectie/inhoud/artikel/039.htm

Radiodistributie in Hilversum

Herinneringen

WIJNAND
DE GROOT

Wijnand de Groot (*1920) is een geboren en getogen Hilversummer. Op 17-jarige leeftijd trad hij in dienst van de Radiodistributiecentrale, die na 1940 door de PTT werd overgenomen. Bij dat bedrijf bleef hij tot zijn pensioen werkzaam. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij actief in het vakbondswerk en in de politiek. Gedurende twaalf jaar was hij gemeenteraadslid, waarvan zes jaar als fractievoorzitter van het toenmalige Progressief Hilversum. Voor de vakbond (ABVA/KABO en FNV) was hij zowel in de plaatselijke afdeling als in de Bondsraad actief. Vanuit zijn betrokkenheid bij Hilversum vervulde hij allerlei functies in Hilversumse organisaties op sociaal-maatschappelijk gebied. Vanwege zijn verdiensten voor de Hilversumse samenleving werd hij in 1998 ingeschreven in het Gulden Boek van de gemeente. Hieronder haalt hij herinneringen op aan zijn tijd bij de Radiodistributie.

Aan het werk

Op 26 september 1938 kwam ik via het arbeidsbureau aan het werk bij het gemeentelijk radiodistributiebedrijf, voor f7,60 per week. Dat was toen een goed loon, want daarvoor had ik bij een elektricien gewerkt... voor nog geen derde van dat loon!

Vanaf de overname door de gemeente in 1931 was de centrale van het radiodistributienet gevestigd in het kantoor van de toenmalige Gemeente Lichtbedrijven aan de Kleine Drift 124 (later GEB, nog weer later REGEV, daarna NUON). Dat was op het terrein van de toenmalige gemeentelijke gasfabriek. De gemeente was in 1938 al geruime tijd bezig het bovengrondse net te vervangen door een kabelnet, dat voor het grootste gedeelte uit langs de huizen gespijkerde loodkabel bestond. Dit werk nu werd uitgevoerd door een vrij grote groep jongelui van de ambachtsschool. Deze werkten in ploegjes, onder leiding van een oudere monteur. Ik werd aan zo'n ploegje toegevoegd.

Na acht maanden werd ik overgeplaatst naar de afdeling elektriciteit, waar ik tot 1 januari 1941 heb gewerkt. Op die datum werden de radiodistributiebedrijven op last van de Duitsers overgenomen door de PTT en moest ik weer terug naar mijn oorspronkelijke werkkring: de radiodistributie. Daar werd ik overeenkomstig het laatstverdiende loon bij de gemeente in een PTT-schaal ingedeeld. Op 1 mei 1942 was de gehele overgang naar de PTT geregeld en werd ik beëdigd als PTT-beambte.

De centrale

In de centrale bevond zich bij het uitbreken van de oorlog een bedieningspaneel met ontvangsttoestellen, kleine voorversterkers en een draaitafel. Verder was er een serie grote versterkers met een totaal vermogen van 2540 Watt om het signaal het net in te pompen. Toen in 1942 het verzet steeds omvangrijker vormen aannam en ook de Duitse overwinningsskansen slechter werden (nederlagen bij Stalingrad en in Noord-Afrika bij El Alamein), kwam de opdracht om de radio-centrales te gaan bewaken. Aangezien radiodistributie een uitstekend propagandamiddel was gebleken en het gevaar voor sabotage niet denkbeeldig was, werd opdracht gegeven de centrale apparatuur te bewaken. Er werd een dubbele wacht (twee man) ingesteld met een roulerende dienst (ochtend-middag-avond). Er moest ook een logboek worden bijgehouden. De Duitse *Rundfunkbetreuungsstelle* aan het Melkpad 28/30 bewaakte op afstand of de programmadoorgifte wel door de (Duitse) beugel kon. Ene Van Gorkum, een Rijksduitser, had daar de leiding. Er werden vier programma's doorgegeven: twee Nederlandse en twee Duitse.

De avondwacht duurde van 18.00 tot 24.00 uur. Om na achten (spertijd) over straat te kunnen, werd door de *Rundfunkbetreuungsstelle* een *Ausweis* uitgereikt. Van deze 'Duitse' legitimatie heb ik ook voor andere doeleinden dankbaar gebruik gemaakt. Aan de waakdienst is door diverse collega's deelgenomen, zowel door gemeente- als PTT-personeel. Dit waren de dames Van Eyle, Deutekom en Niemandsverdriet en, behalve ikzelf, de heren Kösters, Bolderdijk, De Rie, De Frenne en Dorland.

De verboden zender uit Londen

De permanente bewaking van de radiokamer bood het personeel van de wacht- en waakdiensten een dankbare gelegenheid om daar de 'dienst' uit te zitten. De volgende namen van monteurs en fitters zijn me bij gebleven: Kees Dorland, Piet Jongema, Flip Poort, Dirk Kuilenburg en Aart Nagel. Op een avond hebben we bezoek gehad van de geheel in uniform gehulde NSB-direkteur van de Rijksradio-omroep, Herweyer. Hij had zijn kantoor in een villa aan het Melkpad, hoek Hoge Naarderweg, vlak bij het kantoor van de *Rundfunkbetreuungsstelle*. Officieel bezoek zagen we liever gaan dan komen, want de radiokamer bood ons de mogelijkheid om illegaal naar de Londense radio te luisteren. We beschikten er over vijf ontvangsttoestellen. Vier deden 'dienst' voor de vier doorgezonden programma's, het reservetoestel werd door ons gebruikt om naar de Engelse zender te luisteren. Voorafgegaan door het V-teken (driemaal kort, eenmaal lang) waren er uitzendingen in vele talen, die we met onvoorstelbare concentratie volgden. Het aldus verkregen nieuws werd genoteerd en doorgegeven aan juffrouw Ten Dam of aan de heer Van Woersum. Voor velen van ons waren deze uitzendingen eten en drinken.

GEMEENTE HILVERSUM.
PERSONEELKAART

Naam	<i>Opst de Wijnand</i>	AANTEREKENINGEN
Voornamen	<i>de Wijnand</i>	<i>loon f 7,60 per week</i>
Geboortedatum	<i>11 November 1920</i>	
Geboorte te	<i>Hilversum</i>	
Adres	<i>Rindasburg 26</i>	
Woonplaats	<i>Hilversum</i>	
Beroep	<i>jonge Rie</i>	
Oprichtster	<i>Rie</i>	

AANNEMING EN ONTSLAG					AANNEMING EN ONTSLAG				
ingang	Gezagen	Wages	Doorsal	Uitloos	ingang	Gezagen	Wages	Doorsal	Uit
<i>24/12</i>	<i>13/12</i>			<i>10/1/44</i>	<i>18/10/44</i>				
	<i>overgegaan naar P.T.T. (1941)</i>								

Personeelskaart van Wijnand de Groot bij de gemeentelijke radiodistributie: aangenomen op 26-9-1938 (loon f7,60 per week, vanaf 24-6-1940 f13,30) en per 1-1-1941 "overgegaan naar P.T.T.". (Coll. auteur)

De Hongerwinter

De bewaking van de radiocentrale heeft geduurd van midden 1942 tot het begin van de hongerwinter in de herfst van 1944. Toen viel er niets meer te bewaken; de elektrische stroom viel weg en de gemeentelijke radiodistributie had opgehouden te bestaan. Een hongerperiode brak aan. Daarin ging het alleen nog maar om twee dingen: eten en warmte. Dat betekende hongertochten, brandhout halen en zagen. Inmiddels was ik op 2 oktober 1943 getrouwd met Frederica Maria van Tellingen.

Ik heb drie hongertochten gemaakt. Twee naar het gebied rond het dorp Kamperveen en één naar Holten, naar een boer op de Holterberg waar mijn broer ondergedoken zat. Op een gammele fiets ging de tocht over de oude Zuiderzeestraatweg naar het oosten. Gelukkig was ik gekleed in een postuniform met dienstpet. Gewapend met een Duitse Ausweis had ik weinig last van aanhoudingen door de landwacht en ander NSB-gespuis.

Maar ook aan die tochten kwam een einde toen je de IJssel niet meer over mocht. Dat betekende geen eten meer en in de verste verte geen boom meer om om te zagen. De strengste winter sinds jaren was aangebroken en de ellende was compleet. Eind 1944 werd Rie met difterie in de barakken voor besmettelijke ziekten opgenomen en een week later was ik ook aan de beurt. Pas eind februari werden we daaruit ontslagen. Ik heb nog een jaar lang slikverlamming aan die ziekte overgehouden. De winter bleef inmiddels uitermate streng met veel sneeuw. In maart lagen de sneeuwhoppen nog langs de weg.

Ondertussen was de oorlog zo ver gevorderd dat de bevrijding aanstaande was. Alleen de Vesting Holland was nog door de Duitsers bezet. De nood was in dat gebied zo hoog gestegen dat alleen voedseldroppings de bevolking nog van de

hongerdood konden vrijwaren. Later werden nog voedseltransporten over de weg toegestaan.

Bevrijding

Op 5 mei 1945 heeft Duitsland de capitulatievoorwaarden ondertekend en was de Tweede Wereldoorlog beëindigd. Nederland was bevrijd en de Engelsen en Canadezen hielden een glorierijke intocht. Omdat ik tijdens de oorlog af en toe wat verzetswerk had verricht (berichtgeving), werd mij gevraagd om me bij de Binnenlandse Strijdkrachten te melden. Dat heb ik gedaan en ik werd ingedeeld bij de 'Economische Afdeling'. We moesten onder andere voorkomen dat de mensen eten, drinken (melk) en fruit bleven halen bij de boeren, zoals velen dat tijdens de oorlog gewend waren. Commandant van onze groep was Frans Albers. Ik zat met de heren Poort en Barneveld in een patrouille die de toegangen naar Hilversum moest controleren: de Soestdijkerstraatweg, de Croneboschweg en de Lage Vuurscheweg. Eind 1945 zwaaide ik af met een bedankbriefje van Prins Bernhard en een insigne.

De organisatie van de draadomroep (na de oorlog spraken we niet meer van 'radiodistributie'; het woord 'distributie' had een nogal negatieve klank gekregen) bij de PTT is na de bevrijding nog tot 1947 in de oude, Duitse vorm blijven functioneren. De leiding had ene heer Mulder, voorheen centralehouder in Bussum. Nu ving een periode van herstel en vernieuwing aan.

In 1946 kreeg ik een dienstrijwiel toegewezen. Het jaar daarop werden de radio-districten opgeheven en toegevoegd aan de telefoondistricten. Het Gooi, en dus ook Hilversum, kwam bij het telefoondistrict Amsterdam. Directeur was toen ir. Hendriks en dienstkringleider de heer Scalé. Mede omdat het draadomroepnet in Hilversum nog vrij nieuw was, werd het overtollige personeel – net als in de oorlog – in andere plaatsen aan het werk gezet. Ik werd naar Weesp gestuurd, van waaruit Muiden, Nederhorst den Berg, Wilnis en Mijdrecht werden voorzien van een nieuw draadomroepnet. Daarvoor was een 'bouwploeg' geformeerd die met een heuse dienstauto, een Canadese HUP, het hele district afreed. De leiding van de ploeg was in handen van Willem Waarle. De samenstelling was wisselend en bestond uit zes à zeven mensen, onder wie ikzelf af en toe. De HUP werd ook buiten diensttijd nog wel eens gebruikt (vervoer was in die naoorlogse jaren schaars) en zo zijn we met de hele bouwploeg in 1948 naar Amsterdam geweest, naar het feest van de kroning van koningin Juliana. Toen ik met mijn gezin in april 1949 van de Tulpstraat naar de Sperwerstraat verhuisde, kwam de HUP opnieuw goed van pas.

Van midden 1948 tot begin 1949 heb ik enige maanden toezicht gehouden bij een aannemer die de draadomroepkabel in Hilversum heeft gelegd. In februari 1950 werd ik bevorderd tot vakman eerste klasse, te rekenen vanaf 1 januari 1948. In 1952 werd ik bij de afdeling 'huistelefoon' geplaatst en kwam er een einde aan mijn bemoeienissen met de radiodistributie.